

„Ami bennem lélek, veletek megy, ott fog köztetek lenni. Mindig megtalálász virágaid között, mikor elhervadnak, megtalálász a falevélben, mikor lehull, meghallasz az esti harangszóban, mikor elenyészik, s mikor megemlékezel rólam, mindig arccal szemközt fogok veled állani.”

Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Kedves megemlékező Közösség!

Nem messze Szily Kálmán sírjától, itt, a Fiumei úti Nemzeti Sírkertben áll Jókai Mór síremléke. Ezen olvasható az imént idézett szöveg: „Ami bennem lélek, veletek megy, ott fog köztetek lenni...”. E szavakból érezhetjük: amikor megemlékezünk valakiről, az életet ünnepeljük. Egy ember életét és magát az életet, amely úr a halál felett már azáltal is, hogy szeretteink bennünk tovább élnek. Sejtjeinkben, ha rokonok vagyunk. Gondolatainkban és szellemünkben, ha valamiképp az ő munkájukat folytatjuk. Amikor pedig megemlékezünk halottainkról, ők valamiképp „mindig arccal szemközt állanak” velünk.

Miért fontos Szily Kálmánra emlékeznünk? Miért gyűlünk össze halála után 100 évvel ilyen sokan, ilyen sok szegletéből a világnak és a szellemi élet számos területéről? Mert az életműve él.

Személye, szellemi öröksége iránymutató és megtartó erő lehet ma is. Velünk van úgy is, hogy talán nem is tudunk róla. Például, ha egyszerű érdeklődőkként, akár nyári vízparti olvasmányként kezünkbe vesszük a *Természet Világa* folyóirat valamelyik számát: a 155 éve töretlenül népszerű ismeretterjesztő lapot ugyanis Szily Kálmán kezdeményezésére indította a Királyi Magyar Természettudományi Társulat, akkor még *Természettudományi Közlöny* néven. Vagy ha a matematika iránt érdeklődve Bolyai Farkas és Carl Friedrich Gauss levelezéséről vagy Bolyai János híres „temesvári leveléről” hallunk, amelyek első közreadása szintén Szily Kálmánnak köszönhető. Vagy ha bárhol az országban Herman Ottó nevével találkozunk: a híres zoológust és néprajzkutatót ugyanis Szily Kálmán karolta fel akkor, amikor a tudományos körök még nem ismerték el őt. Vagy ha csak elsétálunk a Műegyetem mellett, amelynek tanára, dékánja és rektora is volt. Igaz, az intézmény akkor még a Múzeum körúti épületben, a mai ELTE BTK épületében működött – de hát amellett is elsétálhatunk. Vagy ha elsétálunk a Magyar Tudományos Akadémia Székháza előtt, amelynek több mint tizenöt éven át főtitkára, majd húsz éven át főkönyvtárosa és közel hatvan éven át tagja volt Szily Kálmán.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Mit tudunk meg már csak ebből a néhány tényből is? Milyen ember portréja rajzolódik ki előttünk? Olyané, aki tudós és kutató, de közben a közösségért, a társadalomért dolgozik. Ilosvay Lajos, a Magyar Tudományos Akadémia egykori alelnöke száz évvel ezelőtt így búcsúztatta Szily Kálmánt: „Szily Kálmán »a legnagyobb magyar«, Széchenyi István tanításának híveként azt vallotta, hogy a legsürgősebb nemzeti érdek a műveltség és a tanultság fokozása. Az egyéni dicsőséget feláldozva a fontosabbnak ítélt közérdek szolgálatába állította istenadta tehetségét. Még fiatal professzorsága idejében célul tűzte ki a természettudományoknak minél szélesebb körben való terjesztését, mert a természettudományos gondolkodásmód térfoglalásától remélte gazdasági viszonyaink egészségesebb fejlődését, valamint sok balítélet kiküszöbölését is. Kutató, szervező és végrehajtó tehetsége a magasröptű szellemétől kijelölt úton haladva mindig megtalálta azt a munkakört, amelyben legeredményesebben teljesíthette a hazája iránt tartozó kötelességeket. A természet rendje szerint az, ami benne halandó, visszatér az anyaföldre, hogy részt vegyen anyagforgalmában: de szelleme és alkotásai itt maradnak közöttünk, hogy emlékeztessenek az eszményi célok önzetlen szolgálatára.”

Mennyire időszerű volt Széchenyi korában, Szily Kálmán halálakor is és ma is, hadd idézzem újra, hogy „a legsürgősebb nemzeti érdek a műveltség és a tanultság fokozása”.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Kedves Megemlékezők!

Szily Kálmán munkásságának ismertetése, még ha a tények felsorolására szorítkozunk, akkor is hosszúra nyúlik. Id. nagyszigethi Szily Kálmán régi nemesi családban született 1838-ban a Bács-Kiskun vármegyei Izsákon. Apai ágon a nagyszigethi Szily, anyai ágon a nagyjeszeni Jeszenszky család leszármazottja. A pesti piaristáknál érettségizett. A József Ipartanoda (a későbbi József Műegyetem, majd Műegyetem) és a Bécsi Műszaki Egyetem hallgatója volt. Ezt követően tanársegéd lett: Sztoczek József mérnök, egyetemi tanár, a későbbi József Műegyetem első rektora mellett dolgozott. Külföldi tanulmányutakon is részt vett: Zürichben Rudolf Clausius és Gustav Zeuner, Berlinben Heinrich Gustav Magnus, Heidelbergben Hermann Ludwig von Helmholtz és Gustav Kirchhoff előadásait hallgatta.

Itt meg kell állnom egy pillanatra, személyes érintettségem okán: nemcsak méltatlan utódként az Akadémia főtitkáráként állok itt, de a Műegyetem tanáráként is, és én is a pesti Piarista Gimnáziumban érettségiztem Szily Kálmán után 120 évvel. Abban a gimnáziumban, amely az elmúlt 200 évben a legtöbb akadémiai tagot adta nemzetünknek. Mi az oka ennek az eredményességnek? Talán az, hogy a piaristák elfogadták a világ színességét, bölcsen átlátták, hogy a kérdésekre, az élet bármely területén ritkán adhatók egyszerű, vitathatatlan válaszok, és elkerülték az egyoldalúság zsákutcáját. Alap volt a szaktárgyak mély művelése, amely kiegészült az értékalapú neveléssel. A számonkérés igazságos szigorúsága mellett megfért az egyének emberséges értékelése. A múlt tisztelete együtt járt a kritikus szemlélettel. A tárgyi tudásnál nagyobb hangsúlyt kapott a kreatív, nyitott gondolkodásmód. A haza szeretete természetesen egészült ki a kereszténység egyetemességével. Kellő szakmai biztonságuk volt ahhoz, hogy eltűrjék, sőt bátorítsák a diákok éles kérdéseit. Annak idején matematika tanárom az érdeklődőknek eszperantót tanított, biológiateanárom bábegyüttest vezetett, fizikatanárom gregorián kórust alapított, kémiateanárom a rend könyvtárát rendezte. Az egyén kiteljesedése együtt a közösség szolgálatával. A piarista gimnázium szellemisége alapvetően formálhatta Szily Kálmán jellemét.

Kutatásaiban termodinamikával foglalkozott, akadémiai székfoglalójában a termodinamika első és második főtételeinek matematikai megalapozására vállalkozott: mechanikai elvekből kívánta levezetni a második főtéletet. Külföldi tanulmányútjai után a Kísérleti Fizika Tanszék, majd a Matematikai Fizika és Analitikai Mechanika Tanszék vezetője lett. Berzeviczy Albert, a Magyar Tudományos Akadémia elnökének visszaemlékezése szerint amíg a Műegyetemen „a physika tudományát művelte és tanította, nemzedékeket nevelt e tudományág sikeres és buzgó szolgálatára”. Szily Kálmán volt a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet alapító titkára is. 1872-ben a Műegyetem Vegyész-mérnöki és Egyetemes Osztályának dékánjává választották, az 1879–1880-as tanévtől kezdődően pedig öt éven át töltötte be a Műegyetem rektori tisztét. Ebben az időszakban elsősorban matematikatörténettel foglalkozott: joggal nevezhetjük őt az első Bolyai-kutatónak. Bárhol,

bármilyen szerepben tevékenykedett, a tudománytörténet szeretete és közkinccsé tétele motiválta.

Amikor a Magyar Tudományos Akadémia 1889-ben főtitkárává választotta, Szily Kálmán lemondott műegyetemi állásáról, hogy egészen új feladatának szolgálatába állíthassa magát. A főtitkári tisztelet 1905-ig töltötte be, mindvégig Eötvös Loránd elnökkel párhuzamosan. Ez volt az első alkalom, hogy a tudós társaság elnöke egy aktív természettudós volt, és hogy a főtitkári pozíciót is természettudós töltötte be.

Az ő nevéhez fűződik az *Akadémiai Értesítő* megjelenése. Főtitkársága alatt került az Akadémia tulajdonába Ráth György könyvtára és Kaufmann Dávid orientalista kutató rendkívüli értékű, nemzetközi hírű illuminált héber kéziratokat tartalmazó hebraicagyűjteménye. 1896-ban Szily Kálmán állította össze az Akadémia gondozásában addig megjelent művek teljes jegyzékét. Vezető szerepet vállalt abban is, hogy 1902-ben megnyílhatott az Akadémia Széchenyi Múzeuma. 1904-ben és 1905-ben új kiadásban sajtó alá rendezte az Akadémia alapítójának, Széchenyi István grófnak a *Hitel, Világ, Stádium, A kelet népe* és a *Politikai programtöredékek* című munkáit. „A legnagyobb magyar” tisztelőjeként Széchenyi magyar nyelvre vonatkozó gondolatait is újra közzétette. Főtitkárként végzett hivatali munkája mellett jelentős volt publikációs és tudományos tevékenysége is: hivatala idején 74 publikációja látott napvilágot. Az akadémiai főtitkári tisztségének betöltése után 1905-től haláláig pedig az Akadémia főkönyvtárosa volt.

Tudományos érdeklődése ekkor gyökeresen megváltozott, élete utolsó két évtizedében nyelvtörténettel, nyelvészettel foglalkozott. 1904-ben megalapította a Magyar Nyelvtudományi Társaságot, s hamarosan elindította annak folyóiratát, a *Magyar Nyelv* című periodikát. A társaság ma is él, és a nyelvtudomány egyik legfontosabb tudományos testülete. Szily Kálmán nevéhez fűződik a *Magyar Nyelvújítás Szótára* is. Nyelvtudósként folyamatos érintkezésben állt a tudomány iránt érdeklődő közönséggel, és felismerte, hogy a szaknyelv és a közérthető stílus megfelelő találkozása életbe vágó fontosságú akkor, ha „közérdekű és általánosan érthető” olvasmányokat kívánunk nyújtani. A *természettudományos műnyelvről a magyar irodalomban* című tanulmánya korszakos jelentőségű mű. Szótörténészként Szily Kálmán cikkei a szakemberek és a nagyközönség

is érdeklődéssel fogadták, mert írásainak nyelvezete egyidejűleg volt tudományosan pontos és a művelt közönség számára is érthető. Szily Kálmán szótörténészként számos adalékot közölt az *Etymológiai Szótár*hoz is, nyelvemlékszerű szójegyzékeink közül többet ő mutatott be először. 1898-ban az Akadémia Szótárbizottságot hozott létre: Szily Kálmán lett a bizottság elnöke, és Melich János közreműködésével elkészítették máig leggazdagabb szógyűjteményünket, az akadémiai címszójegyzéket.

Szily Kálmán munkásságát több fórumon és formában is elismerték. A Tudományegyetem és a Műegyetem is tiszteletbeli doktori címet adományozott neki. 1900-ban Szily-émlékérem alapítására került sor. Munkásságát királyi tanácsosi címmel, a Vaskoronarend III. osztályú lovagkeresztjével és főrendházi tagsággal ismerték el. Nyelvtörténeti munkásságáért elnyerte az Akadémia nagyjutalmát, és a Nyelvtudományi Társaság tiszteletbeli elnöke lett. Tiszteletére a Magyar Tudományos Akadémia 2010-ben Szily Kálmán-díjat alapított, amellyel a kutatásszervezési és igazgatási munka területén kiemelkedő eredményt elért munkatársak tevékenységét ismerik el a Gáti Gábor szobrász- és éremművész által alkotott bronz emlékéremmel. Nevét felvette Budapest egyik iskolája, a Szily Kálmán Kéttannyelvű Műszaki Középiskola és Kollégium, szülőhelye, Izsák könyvtára az ő nevét viseli, és a Szily-leszármazottak jóvoltából létrejött a Szily Kálmán Alapítvány is. A Műegyetem Természettudományi Karának dékáni láncán pedig Szily Kálmán arcképe szerepel.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Kedves Megemlékezők!

Az 1924. július 24-én elhunyt id. nagyszigeti Szily Kálmánt a Magyar Tudományos Akadémia oszlopcsarnokából kísérték ide, az akkori Kerepesi úti temetőben lévő sírhelyére, ahol most állunk. Munkásságát, eredményeit és érdemeit az elmúlt percekben hosszan soroltam. Emlékezzük röviden Szily Kálmánra, az emberre is. A magyar nemzetért végzett áldozatos tevékenysége azt hiszem világosan megmutatja, hogy milyen jellemű ember volt.

Hadd idézzem a piarista rend alapítójának, Kalazanci Szent Józsefnek két gondolatát: „Igazi éned apró cselekedeteidben mutatkozik meg.” És „téved, aki úgy gondolja, hogy közösségének többet ad, mint amit kap tőle”. A kortársak visszaemlékezései, életrajzának tényei arról tanúskodnak, hogy Szily Kálmán életét mindkét szemlélet áthatotta. Figyelme

nem önmagára, nem saját tudományos karrierjének egyengetésére irányult, hanem munkáját a legapróbb cselekedetekig mások szolgálatába állította. Úgyis fogalmazhatunk, hogy abban a szerencsében volt része, hogy a közösségért végzett munkáját, egyéni sikerek és eredmények kísérték.

Az akadémiai jegyzőkönyvek alapján az akadémiai tagokkal való viszonyában is magas fokú előzékenység jellemezte őt. Számos bizottság tagjaként mindig az osztályok közötti megértést szorgalmazta. Saját tudományos életpályáján is két, egymástól látszólag távol álló tudományterületet művelt egyforma odaadással. Az Akadémián és más tudományos közösségekben pedig rámutatott tudós kortársai munkájának értékeire: nem azt hangsúlyozta, amit ő ad a közösségnek, hanem azt, amit másoktól kap ő és a közösség.

Érdekes olvasni a mindössze 25 éves Szily Kálmán naplóbejegyzését. Egy olyan feljegyzést, amelyről talán nem is gondolta, hogy mások valaha olvasni fogják. Amikor Sztoczek József egyetemi tanár mellől igazgatósegédként és ideiglenes tanárként külföldi tanulmányútjára indult, 1863. szeptember 21-én ezt írta naplójába: „Óh, hálás utókor, ha valaha Szily Kálmán nevét elismeréssel említed, el ne feledkezzél arról a nagylelkű férfiúról, ki belőlem embert csinált, el ne feledkezzél a tudomány és a haza hű fiáról, nevem elé jegyezd mindig Sztoczek József nevét.” Egy fiatalember őszinte sorai vágyott elismerésről és az elődök tiszteletéről. Ma, több mint másfél évszázad múltán, hasonló tisztelettel emlékezünk Szily Kálmán nevére.

Kedves Megemlékezők!

Itt, a Fiumei úti Nemzeti Sírkertben, Szily Kálmán sírjától nem messze áll egy másik magyar író, költő, Babits Mihály sírja is. Jókai Mórról és Babits Mihályról is tán kevesen tudják, hogy az Akadémia tagjai voltak. Babits így ír *Csak posta voltál* című versében:

Ki úgy véled, nyomot hagysz a világnak,
kérded a szőnyeget mely dupla lábad
nehezét únja s rímét ismeri:
marad-e rajta valami magadból,
vagy csak az utcán cipődre ragadt por

amit emlékül továbbadsz neki?...

Életed gyenge szál amellyel szőnek

a tájak s mult dob hurkot a jövőnek:

amit hoztál, csak annyira tied

mint a por mit lábad a szőnyegen hagy.

Nem magad nyomát veted: csupa nyom vagy

magad is, kit a holtak lépte vet.

Talán ezért járunk a temetőkbe, a síremlékekhez emlékezni. Száz év után is. Mert a szívünk mélyén tudjuk ezt. Tudjuk, hogy mi magunk is az előttünk járók nyomai vagyunk – és nyomok vagyunk az utánunk járóknak. Minden tudós, de minden közszereplő is küzd azzal a kettősséggel, hogy egyrészt van benne hiúság, érvényesülési vágy, a maga maradandó nyomát kívánja hagyni az utókorra; másrészt szeretné szolgálni a társadalmat, szebbé tenni a környezetet, jobbá tenni a világot. Nehéz néha magunkban is meglátni a valódi indítóokokat. A hiúságunk motiválja cselekedeteinket, vagy a jobbítani akarásunk. Jó látni egy olyan példát, Szily Kálmánét, amely – ahogy egy évszázad távlatából meg tudjuk ítélni, – harmonikus választ talált erre a kérdésre. Fontos üzenet ez ma is minden vezetőnek és minden tudósnek is.

Köszönöm megtisztelő figyelmüket!